

Oponentský posudek doktorské disertace Kateřiny Kováčové, Konverzivnost jako systémový vztah (FF UK Praha 2005, s. 227)

1. Úvod. K. Kováčová – Marková předložila obsáhlou, dobře strukturovanou a lingvisticky vysoce erudovanou disertační práci, která obsahuje celou řadu podnětných úvah zasluhujících detailní zvážení a posouzení.

Disertace je přehledně členěna do 8 částí (kapitol, první z nich obsahuje Úvod a osmá Závěry), 3 Příloh, Přehledu důležitých pojmů, Seznamu zkratk, uvedení zdrojů, bohatého seznamu literatury, českého, ruského a anglického resumé. Je třeba zvláště ocenit nápad zařadit heslář nejdůležitějších pojmů, které autorka ve své práci zavádí a definuje.

2. Cíle a koncepce práce. Cílem předložené disertace je analýza a explicitní popis konverzivnosti jako systémového vztahu u několika lexikálních dvojic a opozice aktivní a pasivní konstrukce v češtině a ruštině. Vedle konverzivnosti se podrobně zabývá také vztahem recipročních sloves a konstrukcí (kap. 7) a shledává jak rozdíly, tak shody mezi konverzivností a reciprocitou. Autorka se snaží o co největší explicitnost a formálnost: vybrala si proto jako východisko dva formální rámce – Funkční generativní popis (dále FGP) P. Sgalla a jeho školy a Model Smysl – Text I. Mel'čuka, Ju. Apresjana a dalších. Vnáší pak jisté úpravy do FGP, protože ji v něm neuspokojuje současná nedořešenost vztahů v lexikonu a přílišná striktnost pojetí synonymie. Autorka prokázala vynikající orientaci v obou vybraných rámcích, ale i v přístupech dalších (v literatuře anglosaské, české i slovenské). Snaze obhájit systémovost vztahu mezi konverzivou podřídila všechny své úvahy a předložila řadu zajímavých postřehů z oblasti „obsahových parafrází“, obětovala však základnímu cíli některé nesporné výhody FGP. Ve FGP se tvrdí, že věty obsahující dvojice jako autorkou podrobně analyzované *prodat – koupit, dát – dostat, půjčit – půjčit si* popisují velmi často stejnou situaci (mají stejný obsah), ale nejsou striktně synonymní, protože nemají shodné pravdivostní podmínky. To se dokládá kritérii, které autorka velmi dobře zná a kterými umí velmi dobře operovat. Autorka prokazuje, že to, v čem se analyzované konverzivní dvojice shodují, je jev systémový a jako takový má být studován jako součást jazykového významu. S tím lze do značné míry souhlasit. Pro tyto účely zavedla autorka pojem „jazykově strukturované situace“ (dále JSS), je to podle autorky konstrukt modelující lexikální významy (mj. s. 204), skládá se z účastníků a vztahů mezi nimi. Spojnicí mezi *prodávat a kupovat* je tedy podle autorky totožná část JSS, jejich „situační význam“, odlišuje je druhá část JSS, „jejich strukturální sémantika“. Obávám se však, že vymezení počtu účastníků stejně jako „nálepky“ pro ně je subjektivní a nepodléhá žádným jiným než intuitivním měřítkům. Autorka sama nepřinesla mnoho dokladů pro shodu té části JSS, kterou popisuje jako situační. U „situace“ *prodávání* uvažuje také o výrazu *zaplatit za něco nějakou částku*, sama však uvádí, že u této situace lze poskytovat nejen fyzický předmět, ale i službu. Ale i v případě, že někdo zaplatil fyzickou věc, nemusel předmět směny ještě získat, neboť se uskutečnil právě jen proces úhrady předmětu (platba předem může být podmínkou koupě). Na druhé straně u situace *dávání (dostávání)* má patrně stejné účastníky i výraz *obdarovat (koho čím)*, který autorka definičně ze svých úvah vyloučila (nezabývá se konverzivností zahrnující 2. a 3. aktant), na s. 117 je jen letmá zmínka o konverzivě *obdržet*. Vzniká tak otázka, jaké výrazy jazyka sdružuje shoda „situační sémantiky“ a není-li rozdělení na význam situační a strukturální jen účelový konstrukt. FGP ostatně nepopírá systémovost rozebíraných vztahů, ale odkazuje jeho studium do oblasti lexikální sémantiky. K. Kováčová sama v kapitole 5, kterou nazvala Některé aspekty užití lexikálních konverziv v mluvě, ukazuje na materiálu z korpusů (českého i ruského), že možnost záměny členů konverzivních dvojic je značně omezená. Podmínky, které záměně brání (nebo ji naopak dovolují), nejsou zdaleka parolové, jak ukazují

i názvy některých oddílů této kapitoly (5.2.1.1 Imperativ, 5.2.1.3 Modální slovesa, 5.2.2 Syntaktická kritéria). I podmínky, které mají povahu pragmatickou (jako 5.2.3.1 „Setrvačná“ perspektiva, 5.2.3.2 Cílená změna perspektivy atd.) dokládají spíše samostatnou existenci každého z členů konverzívního páru závislou na hierarchizacích, které autorka správně v práci postuluje.

Rukopis kapitoly 7, zabývající se reciprocitou, mě osobně vedl k rozšíření a jisté modifikaci mé stati o reciprocitě (upravenou a postřehy K. Kováčové ovlivněnou verzi jsem přednesla na zasedání Komise pro gramatickou stavbu slovanských jazyků při MKS v říjnu 2004 v Marburgu). Ovlivnila mě zejména v ohledu rozlišení inherentně a potenciálně recipročních sloves a v potřebě zahrnutí vícečlenných a koordinovaných konstrukcí do úvah o reciprocitě. V důsledcích, které z toho vyvozujeme, se ovšem s K. Kováčovou lišíme v podobných hlediscích jako u její analýzy konverzíví. Konstrukce s inherentně recipročními slovesy nejsou pro mne reciproční, pokud se liší hierarchií (uspořádáním aktantů do TGR): I když implikací věty *Honza se pere s Jirkou* je velmi pravděpodobně, že *se Jirka pere s Honzou*, přesněji o tomto uspořádání platí jen to, že Jirka je (nikoli aktivním) účastníkem pranice (nemluvě o kontextech typu *rád, s chutí* apod., které uvedenou implikaci zruší, srov. s. 189 disertace). Partie o recipročních předložkových vazbách nepatří podle mého soudu jednoznačně do oblasti reciprocity a potřebuje ještě další analýzu. Nepokládám za šťastné mluvit o předložkových recipročních slovesech, kterých je, jak autorka sama uvádí, hodně, každé (*sedět vedle, běžet vedle, číst vedle, ...*) by pak bylo samostatnou položkou lexikonu. Z vět „*Jana bydlí vedle Heleny a Helena zpívá (ve sboru) vedle Jany*“ neplyne, že Helena a Jana se nacházejí vedle sebe, jako je tomu u autorčiných příkladů na (83), (84) na s. 178-8. Podobně *Kapesník leží pod polštářem* nemá parafrázi *Polštář leží nad kapesníkem*, ale spíše *Polštář leží na kapesníku*.

3. Zhodnocení práce. Uvedené výhrady a poznámky zdaleka neznamenají záporné hodnocení práce. Jsem si vědoma jejich četných kladů, systematickosti autorčina zkoumání, její snahy dovést své úvahy k explicitním závěrům, jejího úsilí definovat užívané pojmy a jejího směřování k jasně vytyčenému cíli. K. Kováčová zasadila bystrý rozbor konverzívních dvojic a recipročních konstrukcí do celkového rámce FGP, který modifikovala, aby ukázala na těsné vztahy lexikálního a gramatického významu. Z větší části je to popis zdařilý, kdy autorka nachází společného jmenovatele jevů, které k sobě v jazykovém popisu nějak patří (konverzíva a slovesný rod, konverzíva a reciproka, konverzíva a antonyma). Celkově hodnotím její model popisu systémovosti konverzívních vztahů za úspěšný pro české dvojice *prodat – koupit, dát – dostat, půjčit – půjčit si* a pro jejich ruské protějšky, stejně jako pro popis recipročních konstrukcí. Koncepční rozdíly nejsou jen mezi mnou a autorkou, ale nesporně i mezi mnou a ruskou „sémantickou školou“ a bude nesporně dobré, budeme-li o nich v rámci obhajoby diskutovat.

4. Dílčí připomínky.

S. 44 – Nelze podle mého soudu oddělovat hierarchii TG funktořů a „hierarchii určovanou závislostní strukturou“ (srov. i poznámku 100 na s. 84). Termín hierarchie je autorkou oblíben, nicméně úvahy o souvislosti hierarchie TG rolí s jazykovou specifikou (s.46) mi nejsou zcela jasné.

S. 62-64 – Uznávám, že formulace ve FGP o „náhodné obsahové shodě“ u členů dvojic, kterými se autorka v práci zabývá, jí vadí, a to do té míry, že ji v celé své práci vyvrací a pojetí synonymie uvolňuje. Na druhé straně uznává rozdílnost jejich pravdivostních podmínek.

S. 81 – V řádku „morfematika slovesa“ *domloutvat se* chybí zachycení formy VV (zapisované jako *že*).

S. 84 – Je opravdu užitečný pojem „základové parafráze“? Zdá se mi, že v dalším textu není příliš využit.

S. 90 – Autorčin návrh redukce valenčního rámce slovesa *koupit* o Adresát pokládám za sporný. Pokud jde o strukturní význam (odlišnost) *půjčit* a *půjčit si*, se s autorkou shoduji (srov. i Lopatková – Panevová, 2003).

S. 94 – Při tak širokém chápání parafráze, jaké má autorka, bych pokládala u (12) *Mínění odborníků stojí peníze za parafrázi Za mínění odborníků se platí (peníze)*. Podobně u (18) lze vytvořit parafrázi *Zákazníkovi to prodali za cenu původně dohodnutou*.

S. 98-9 - Autorka pracuje u *zaplatit* s dvěma rámci lišícími se (ne)přítomností účastníka *Finanční kompenzace*. Podle mého názoru je však v obou přítomen (fakultativně) Adresát, srov. rozdíl mezi (a) *Otec zaplatil₂ dceři hodiny angličtiny* (s Benefaktorem v Dativu, *dceřiny hodiny*) a (b) *Otec zaplatil učitelce hodiny angličtiny* (s Adresátem v Dativu). U *zaplatit₂* může mít PAT jak formu *za* + Akuzativ, tak formu bezpředložkového Akuzativu.

S. 109 a 117 – Nemůže být přece jen věta (5) konvertována na dostat (*Peníze se od nikoho nedostávají na hypotetický projekt...*)?

S. 147 - „*Dát někomu pokoj*“ nelze konvertovat, protože je to frazém (nikoli kvůli perspektivě).

S. 148n. - Oddíl 6.3.1 bych navrhovala řadit do kapitoly 5 (k perspektivám).

S. 168n. – Postrádám zmínku o tom že interpretace více než dvojčlenných recipročních členů souvisí s povahou koordinace (větná, skupinová).

Formálních nedostatků a přehlédnutí je v práci málo: Na s. 9, 11, 13, 39, 44, 73, 165, 188, 191 jsou opraveny v textu.

5. Závěrečné hodnocení. Přes uvedené výhrady, k nimž se doktorandka při obhajobě nepochybně kvalifikovaně vyjádří, pokládám předloženou práci v kategorii doktorských disertací za mimořádně vyzrálou. Autorka v ní prezentuje ucelenou koncepci zařazení konverzí (a jim příbuzných sémantických vztahů) do popisu jazyka. Záleží jí na přesnosti a explicitnosti vyjadřování, pracuje s definicemi, které samostatně formuluje. Pracuje velmi dobře s materiálem českým i ruským, stejně dobře umí pracovat s odbornou literaturou. Oceňuji také to, s jakým nasazením prosazuje alternativní stanoviska tam, kde ji základní prameny neuspokojují.

Předložená doktorská disertace Kateřiny Kováčové – Markové **splňuje všechny předpoklady, aby byla předložena k obhajobě.**

V Praze 12. ledna 2006

Prof. PhDr. Jarmila Panevová, DrSc.,
Matematicko-fyzikální fakulta
Univerzity Karlovy v Praze